

PĒDĒJĀS GRIBAS RĪKOJUMU APROBEŽOJUMI

RESTRICTIONS OF LAST WILL INSTRUCTIONS

Alise Reide, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante,
Civiltiesisko zinātņu katedras lektore

Summary

According to Article 600 of the Civil Law, the last will instructions may be restricted not only by conditions and terms, but also in other ways, namely, by binding directions, by restrictions on use, as well as by imposing a duty to return to another person that which has been received, or instead to perform some action. The article explores theoretical and practical differences between conditions, terms and restrictions. Even though Article 588 of the Civil Law stipulates that the conditions which restrict the personal rights of the recipients endowed may not be added to the last will instructions, it still allows to bind the recipient with the condition to enter or not to enter into marriage with a particular person. Thus, the article reveals a possible need for amendments.

Atslēgvārdi: aprobežojumi, nosacījumi, testaments, mantojuma līgums

Keywords: conditions, restrictions, testament, inheritance contract

Pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi Civillikuma (turpmāk – CL) Mantojuma tiesību daļā ir ietverti trešās nodaļas 11. apakšnodaļā “Nosacījumi un citi pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi (584.–603. pants)”.¹ Saskaņā ar CL 600. pantu: “Pēdējās gribas rīkojumus var aprobežot nevien ar nosacījumiem un termiņiem, bet arī citādi, un proti, ar uzlikumiem, lietošanas ierobežojumiem, kā arī uzliekot pienākumu atdot to, kas saņemts, citai personai, vai tā vietā izdarīt kādu darbību.” Līdz ar to pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi var izpausties kā dažādu nosacījumu, termiņu un pienākumu jeb uzlikumu noteikšana testamentā vai mantojuma līgumā.² Šobrīd spēkā esošajā CL redakcijā atrodami pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi savā

¹ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [aplūkots 02.02.2022.].

² Tiesu praksē nostiprināts, ka pēdējās gribas aprobežojumi var tikt iekļauti kā testamentā, tā mantojuma līgumā. Sk.: Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 09.03.2015. spriedums lietā Nr. C30729012. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/217155.pdf> [aplūkots 17.01.2022.].

būtībā negrozītā veidā³ ir saglabājušies no CL 1937. gada redakcijas,⁴ kas savukārt tajā iekļauti no CL priekšteča, Baltijas Vietējo likumu kopojuma trešās daļas jeb Vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – VCL),⁵ un kuri VCL pārņemti no romiešu tiesībām.⁶ Veicot attiecīgo tiesību normu vēsturisko izpēti un analīzi, iespējams secināt, ka pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi savu aktualitāti un lielā mērā arī normatīvo regulējumu ir saglabājuši, ejot cauri laikmeta griežiem. Tomēr atsevišķi aspekti attiecīgajā normatīvajā regulējumā būtu pārskatāmi, lai tie atbilstu mūsdienu demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajai sistēmai.

Pamatojoties uz CL 584. pantu, nosacījumi kā pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi var būt atliekoši vai atceļoši. Atliekoša nosacījuma gadījumā mantojuma tiesība iestājas brīdī, kad izpildās pēdējās gribas rīkojumā ietvertais nosacījums. Piemēram, vectēvs testamentā ieceļ savu dēla dēlu par mantinieku ar noteikumu, ka dēla dēlam jābeidz augstskola.⁷ Tātad mazdēls varēs kļūt par mantinieku un iegūt mantojumu tikai tad, ja absolvēs augstskolu. Tiesību doktrīnā pausts, ka atliekošs nosacījums ir “novēlējums mantiniekam iegūt mantojumu tikai pēc tam, kad nomirst testatora laulātais”.⁸ Tomēr tiesību praktiķi izteikuši dažādus viedokļus, vai šādi formulēts atliekošs nosacījums, kas nevar neiestāties, ir uzskatāms par nosacījumu CL 584. panta izpratnē vai termiņu CL 599. panta izpratnē.⁹ Autores ieskatā atbalstāms viedoklis, ka notikums, kas noteikti iestāsies (jeb notikums, kas nevar neiestāties) ir uzskatāms par termiņu, ne nosacījumu.¹⁰ Šāds skaidrojums ir atzīts arī tiesu praksē, norādot, ka “notikumi, kas neizbēgami nākotnē iestāsies, nevar būt par nosacījumiem, un jebkuras fiziskas personas nāve noteikti iestāsies, jo nemirstīgu cilvēku nav”.¹¹

Savukārt, ja pēdējās gribas rīkojumā ir ietverts atceļošs nosacījums, tad, tam īstenojoties, mantojuma tiesība neiestājas un nosacīti ieceltajam mantiniekam tiek liegtas iespējas mantojumu iegūt. Jāatzīst, ka ne vienmēr nosacījumi pēdējās gribas rīkojumā formulēti tiešā veidā. Atbilstoši CL 585. pantam iespējamās situācijas, kad

³ Vienīgie grozījumi CL Mantojuma tiesību daļas 11. apakšnodaļā “Nosacījumi un citi pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi” (584.–603. pants) ir CL 2002. gada grozījumi, ar kuriem konkrētajā apakšnodaļā veiktas tikai gramatiskas redakcionālas izmaiņas, vārdus “testators” un “testaments” attiecīgā locījumā aizstājot ar vārdiem “testators” un “testaments” attiecīgā locījumā. Sk.: Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 12.12.2002.

⁴ Civillikums: LV likums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1937.

⁵ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 1982. pants, 263.–269. lpp.

⁶ Bukovskis V. Latvijas mantojumu tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1931. Pieejams: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:138413|article:DIVL31|query:ties%C4%ABb%C4%81m%20p%C4%93d%C4%93j%C4%81s%20gribas%20aprobe%C5%BEojumi%20> [aplūkots 22.01.2022.]; Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. 2. izd. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2010, 177. lpp.

⁷ Krūmiņš J. Jaunais Civillikums. Latgales Vēstnesis, 28.06.1937. Pieejams: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:17496|article:DIVL112|query:testament%C4%81%20nosac%C4%ABjumi%20> [aplūkots 21.03.2022.].

⁸ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. pants). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 148. lpp.

⁹ Sk.: Krauze R., Gencs Z. 1997, 148. lpp., 156. lpp.

¹⁰ Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 53. lpp.; Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 104.–105. lpp.

¹¹ Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 23.02.2016. spriedums lietā Nr. C04451910. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/275213.pdf> [aplūkots 27.01.2022.].

nosacījumi tiek izsecināti no citiem testamenta vai mantojuma līguma noteikumiem. Piemēram, testamentā iekļauts noteikums, ka, gadījumā ja testatores brālis pārdzīvo testatori, testamentārajai mantiniecei viena gada laikā pēc apstiprināšanās mantojuma tiesībās ir jāizmaksā viņam konkrēta naudas summa jeb legāts.¹² Turklāt testamentā noteikts, ka legāta novēlējums attiecināms tikai uz testatores brāli kā iespējamo legatāru un nav attiecināms uz viņa mantiniekiem.¹³ Tādējādi legāta piešķirums un tā izpildījums ir saistīts ar vairākiem nosacījumiem. Pirmkārt, testatores brālim ir jāpārdzīvo testatore. Otrkārt, testamentārajai mantiniecei mantojums ir jāpieņem. Treškārt, testamentārajai mantiniecei ir jābūt apstiprinātai mantojuma tiesībās. Ceturtkārt, testamentārajai mantiniecei legāts ir jāizdod viena gada laikā pēc apstiprināšanās mantojuma tiesībās.

CL 595. pants definē nosacījumu veidus – patvaļīgs nosacījums un jaukts nosacījums. Patvaļīgs nosacījums ir tāds, kura izpildīšana ir atkarīga vienīgi no iespējamā jeb nosacītā mantinieka gribas. Jaukts nosacījums ir tāds, kura izpildīšana ir atkarīga ne tikai no nosacītā mantinieka gribas, bet arī no trešo personu gribas vai gadījuma iestāšanās. Līdz ar to jauktam nosacījumam ir iespējams izdalīt divus paveidus – nosacījums, kas atkarīgs no nosacīti ieceltā mantinieka gribas un trešās personas gribas, un nosacījums, kas atkarīgs no nosacīti ieceltā mantinieka gribas un attiecīga gadījuma iestāšanās. Kā pamatoti atzinuši tiesību praktiķi, nav pieļaujams nosacījums, kas būtu pilnībā atkarīgs tikai no kādas trešās personas gribas, jo tādējādi tas būtu testamentspējas pārpilnvarojums, kas nav iespējams.¹⁴

Turklāt nosacījumu veidu iedalījumam ir ne tikai teorētiska, bet arī praktiska nozīme, ja nosacījuma izpildīšanai rodas nejaušs šķērslis. Proti, CL 595. panta pirmā daļa nosaka, ja patvaļīgs nosacījums “nevar iestāties nejauša šķēršļa dēļ, tad nosacījums atzīstams par izpildītu, ja vien izpildīšana, kas bijusi iespējama vēl pirms minētā šķēršļa, nav palaista taisni minētās personas nokavējuma dēļ”. Tātad normatīvais regulējums šādā gadījumā paredz nosacījuma izpildes prezumpciju. Savukārt CL 595. panta otrā daļa ietver pretējas tiesiskās sekas attiecībā uz nejaušu šķērslī jaukta nosacījuma gadījumā – šāds nosacījums “atzīstams par izpildītu, ja vien apveltītam jau tad, kad izpildīšana vēl bijusi iespējama, bijis nopietns nodoms uzdevumu izpildīt; bet ja nejaušs šķērslis gadās pirms tam, tad nosacījums nav uzskatāms par izpildītu”.

Pēdējās gribas rīkojumam ir iespējams pievienot ne tikai vienu, bet vairākus nosacījumus, turklāt arī alternatīvā veidā. Ja nosacījumi formulēti alternatīvi, tad mantinieks var izvēlēties, kuru no tiem pildīt. Tomēr alternatīvi uzliktu nosacījumu gadījumā, ja kaut viens no alternatīvajiem nosacījumiem ir nederīgs (t. i., “neiespējams vai nepielaižams”), tad neviens no tiem nav jāpilda, pamatojoties uz CL 592. pantu.

Nosacījumus ir iespējams noteikt vienai personai (iespējamajam mantiniekam), kā arī vairākām personām, turklāt ne tikai līdzmantiniekiem, bet arī pirmmantiņiekam, pēcmantiniņiekam, legatāriem un substitūtiem. Pēdējās gribas rīkojumā ir iespējams ietvert katrai personai savu nosacījumu vai vairākām personām vienu nosacījumu. Piemēram, pēdējās gribas rīkojumā norādīts nosacījums, ka visiem

¹² Kurzemes apgabaltiesas 09.11.2015. spriedums lietā Nr. C20147415. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/243566.pdf> [aplūkots 12.03.2022.].

¹³ Lai legatāra mantinieki iegūtu tiesības uz nosacīto legāta priekšmetu, tas testamentā būtu īpaši jānosaka. Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892, S. 263.

¹⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 154. lpp.

mantiniekiem viena gada laikā pēc mantojuma atklāšanās ir jāuzstāda kapa piemineklis mantojuma atstājējam. Ja kāds no mantiniekiem pie nosacījumu izpildes nepiedalīsies, tad šis mantinieks mantojumu neiegūs.¹⁵ Savukārt pārējie mantinieki, kas nosacījumu izpildīs, “saņems savas daļas no visiem novēlētās tiesības”, pamatojoties uz CL 596. pantu. Minētās normas interpretācijā var rasties jautājums, kas notiek ar atbrīvojušos mantojuma daļu jeb tā mantinieka mantojuma daļu, kas nosacījumu nav izpildījis. Autores ieskatā atbildi palīdz rast CL ietvertās pieauguma tiesības normas (CL 830.–840. pants). Turklāt šādā aspektā ir jānošķir nosacījuma ietveršana testamentā vai mantojuma līgumā.

Testamentārās mantošanas gadījumā ir būtiski, vai mantiniekiem testamentā novēlēja konkrēta mantojuma daļa vai viss mantojums bez konkrētu daļu sadalījuma. Mantojot pēc testamentā, pieauguma tiesība iestāsies vienīgi tad, ja mantiniekiem testamentā nebūs norādīta noteikta mantojuma daļa. Tikai šādā gadījumā atbrīvojušies mantojuma daļa sadalāma vienlīdzīgi starp pārējiem līdzmantiniekiem atbilstoši CL 836. panta noteikumiem. Turpretim, ja testamentā mantiniekiem ir norādīta konkrēta mantojuma daļa, tad pieauguma tiesība neiestāsies un uz atbrīvojušos mantojuma daļu atklāsies likumiskā mantošana.

Līgumiskās mantošanas gadījumā pieauguma tiesību likums neparedz. CL 837. pants nosaka: “Kad no vairākiem līgumiskiem mantiniekiem kāds atkrit, tad viņa atbrīvojušies daļa piekrīt nevis viņa līdzmantiniekiem, bet gan mantojuma atstājēja likumiskiem mantiniekiem, ja vien līgumā nav tieši noteikts citādi.” Līdz ar to iespējams secināt, ka, ja vien puses mantojuma līgumā nav vienojušās citādāk, uz atbrīvojušos mantojuma daļu atklāsies testamentārā vai likumiskā mantošana.¹⁶

Vienlaikus norādāms, ja iespējama mantinieks pēdējās gribas rīkojumā ietverto nosacījumu nepildīs un mantojumu līdz ar to neiegūs, tas neliedz attiecīgajai personai saņemt neatņemamo daļu, ja persona ir uzskatāma par neatņemamās daļas tiesīgo saskaņā ar CL 423. pantu. Atbilstoši CL 426. pantam “neatņemamo daļu nevar aprobežot ar nosacījumiem vai termiņiem vai apgrūtināt ar legātiem vai citām nastām. Šādi blakus noteikumi nav spēkā”. Tādējādi secināms, ka pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi nevar aizskart neatņemamās daļas tiesīgo tiesības.

Lai gan varētu šķist, ka pēdējās gribas rīkojumā iespējams ietvert visdažādākos nosacījumus, tomēr CL satur norādes par to, kādi nosacījumi ir uzskatāmi par nederīgiem un kādus nosacījumus mantojuma atstājējam ir aizliegts noteikt. Pamatojoties uz CL 587. panta noteikumiem, kas, pēc tiesu praksē skaidrotā, “pilnībā ir attiecināmi uz jebkuru pēdējās gribas rīkojuma aprobežojumu”,¹⁷ nosacījumi nedrīkst būt fiziski vai tiesiski neiespējami. Fiziski neiespējams nosacījums ir fakta jautājums, bet tiesiski neiespējams nosacījums ir tāds, kura izpildīšana ir tiesību normu pārkāpums. Arī judikatūrā atzīts, ka “ar pēdējās gribas rīkojumu mantiniekam var uzlikt

¹⁵ Krauze R., Gencs Z. 1997, 154. lpp.

¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās”, 52., 53. punkts. Grām: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 90. lpp.; Krauze R., Gencs Z. 1997, 389. lpp.; Sinaiskis V. Sukcesija un mantojuma līgums. Jurists, 1939, Nr. 1/2 (95/96), 6. lpp.

¹⁷ Augstākās tiesas Senāta 02.09.2021. spriedums lietā Nr. SKC-145/2021, 8.2. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 12.01.2022.].

pienākumu ievērot testamentā noteikto tiktāl, ciktāl tas ir faktiski un tiesiski iespējams, respektīvi, testatora griba ir ievērojama tiktāl, ciktāl testamenta nosacījumi atbilst likuma prasībām”.¹⁸ Nosacījumi nedrīkst būt nepareizi, kļūdaini, nelogiski vai neizprotami. Nedrīkst ietvert netikumīgus jeb amorālus nosacījumus, kā arī neatļautus nosacījumus, t. i., ar likumu aizliegtu darbību vai bezdarbību. Norādāms, ka CL tomēr pieļauj netikumīgu un neatļautu nosacījumu iekļaušanu pēdējās gribas rīkojumā, ja vien šādi nosacījumi ir formulēti tā, lai pastiprinātu konkrētās darbības vai bezdarbības aizliegumu. Ja pēdējās gribas rīkojumā ir ietverts kāds no iepriekš minētajiem nederīgajiem nosacījumiem, tad tas nav spēkā un nav jāievēro. Būtiski, ka nederīgu nosacījumu iekļaušana testamentā vai mantojuma līgumā nepadara par spēkā neesošu pašu pēdējās gribas rīkojumu. Attiecīgais testaments vai mantojuma līgums ir izpildāms bez nederīgajiem nosacījumiem.¹⁹

Īpaša uzmanība pievēršama CL 588. pantam un tā analīzei. CL 588. panta pirmais teikums nosaka: “Pēdējās gribas rīkojumam nevar pievienot tādus nosacījumus, ar kuriem aprobežo apveltītā personiskās tiesības.” Līdz ar to mantojuma atstājēja rīcības brīvība nosacījumu, plašākā nozīmē arī visu citu pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumu, noteikšanā ir iespējama tiktāl, ciktāl tā nepārkāpj iespējamā mantinieka personiskās tiesības. Par personiskām tiesībām uzskatāmas, piemēram, tiesības taisīt testamentu. Uz to, ka tiesības taisīt testamentu ir uzskatāmas par personiskām tiesībām, citastarp norāda arī CL 589. pantā ietvertais aizliegums pēdējās gribas rīkojumā iekļaut tādus nosacījumus, kas noteiktu iespējamajam mantiniekam vai legatāram taisīt pēdējās gribas rīkojumu par labu testatoram vai citai personai. Šāds nosacījums jāuzskata par iespējamā mantinieka vai legatāra personisko tiesību aprobežojumu un ir pretrunā CL 463. pantam. Personiskas tiesības ir arī tiesības atzīt un apstrīdēt paternitāti, tiesības adoptēt, tiesības laulāties un laulību šķirt, tiesības izvēlēties profesiju, tiesības izvēlēties dzīvesvietu, tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību u. c.²⁰

Savukārt Civillikuma 588. panta otrais teikums paredz, ka mantojuma atstājējs var saistīt iespējamo mantinieku vai legatāru ar šādiem nosacījumiem:

- “1) iedoties laulībā ar zināmu personu, ja tas nerunā pretim likumam un saskan ar pieklājības un personiskas cieņas prasībām;
- 2) neiedoties laulībā ar zināmu personu, ja vien pie tam nav nolūka aizturēt to, kam kautkas ar šo nosacījumu novēlēts, no iedošanās laulībā vispār vai vismaz viņam to aprgūtināt.”

Tātad CL 588. panta otrais teikums ir veidots kā izņēmums no CL 558. panta pirmajā teikumā nostiprinātā aizlieguma pēdējās gribas rīkojumā iekļaut nosacījumus, kas aprobežo iespējamā mantinieka personiskās tiesības – tiesības laulāties.²¹

¹⁸ Augstākās tiesas Senāta 21.10.2019. spriedums lietā Nr. SKC-277/2019, 6. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seci-ba?lawfilter=0&year=2019> [aplūkots 10.01.2022.].

¹⁹ Krauze R., *Gencs Z.* 149. lpp.

²⁰ Arī likumdevējs, izdarot grozījumus CL, kas stājās spēkā 01.01.2013., kā personiskas tiesības ir atzinis, piemēram, “tiesības laulāties, adoptēt, paternitātes atzīšana, testamenta sastādīšana”. Sk.: Likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40232503> [aplūkots 02.02.2022.].

²¹ Буковский В. Свод Гражданских Узаконений Губерний Прибалтийских съ продолжением 1912–1914 г.г. и с разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига: Г. Гемпель и Ко., 1914, с. 897.

Tādējādi mūsdienu CL teorētiski ir paredzēta iespēja mantojuma atstājējam noteikt, ar kuru personu mantinieks vai legatārs var vai nevar noslēgt laulību.²² Lai gan tiesību doktrīnā, skaidrojot minētās tiesību normas, tiek norādīts tikai uz otrā nosacījuma, t. i., aizlieguma laulāties ar noteiktu personu, neatbilstību cilvēktiesībām,²³ tomēr arī nosacījums mantiniekam vai legatāram laulāties ar mantojuma atstājēja norādītu, nevis paša brīvi izvēlētu, personu, ir personisko tiesību aizskārums. Personas tiesības izvēlēties, ar ko noslēgt laulību, nedrīkstētu būt atkarīgas no trešo personu vēlmēm vai iegribām.²⁴

Iespējams secināt, ka CL 588. panta otrais teikums ir pretrunā ar augstāka juridiskā spēka tiesību normām. Piemēram, ar Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme)²⁵ 110. pantu, kas citastarp paredz, ka “tiesības stāties laulībā var tikt izmantotas tikai no iesaistīto personu brīvas un patiesas gribas”²⁶, kā arī Satversmes 96. pantu un tajā nostiprinātajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Satversmes tiesa skaidrojusi, ka “tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citiem cilvēkiem un ārpusauli, tiesības identificēties ar noteiktu sociālo grupu un veidot saziņu ar citiem cilvēkiem, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās”.²⁷

Līdz ar to, ievērojot arī CL 588. panta pirmajā teikumā noteikto, ja mantojuma atstājējs pēdējās gribas rīkojumā (pēc autores domām, praktiski tas būtu iespējams tikai privātā testamentā) būtu ietvēris nosacījumu laulāties vai aizliegumu laulāties ar attiecīgu personu, tad šāds nosacījums būtu jāuzskata par nederīgu un spēkā neesošu. Secināms, ka CL 588. panta otrais teikums varētu tikt uzskatīts par “mirušu” tiesību normu, jo tas praksē nebūtu piemērojams un ir neatbilstošs mūsdienu demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajai sistēmai. Vienlaikus, lai izvairītos no situācijām, kad pēdējās gribas rīkojumā *a priori* tiek iekļauti šādi nederīgi nosacījumi, un sekmētu tiesisko noteiktību, iespējams, būtu jāveic attiecīgi grozījumi un CL 588. panta otrais teikums jāizslēdz. Piekrītot profesora Vasilija Sinaiska paustajam, norādāms: “Dzīve ir sarežģīta, un neviens likums nevar tikt tai līdzī, bet likums dod pamatus dzīves regulēšanai un novirza to tādās gultnēs, kas visvairāk atbilst cilvēka cieņai, viņa personībai.”²⁸

Lai gan visus pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumus plašākā nozīmē var apzīmēt arī kā nosacījumus, tomēr atsevišķi aprobežojumi, t. i., termiņš un uzlikums, CL ir īpaši nodalīti no nosacījumiem šā jēdziena šaurākajā nozīmē.²⁹

²² VCL 2368. pants, pēc kura parauga ir veidots CL 588. pants, pat paredzēja iespēju iekļaut tādus nosacījumus, kas saistīti ar laulības noslēgšanu vispār vai aizliegumu laulāties.

²³ Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 150. lpp.

²⁴ Balodis K. *Ievads Civiltiesībās.* Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2007, 229. lpp.

²⁵ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922.

²⁶ Dupate K., Reine I. *Satversmes 110. panta komentārs.* Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 588. lpp.

²⁷ Satversmes tiesas 05.12.2019. spriedums lietā Nr. 2019-01-01, 16.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 246; Satversmes tiesas 23.04.2009. spriedums lietā Nr. 2008-42-01, 9. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 64; Satversmes tiesas 17.11.2017. spriedums lietā Nr. 2017-01-01, 19. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 231.

²⁸ Sinaiskis V. *Civillikuma principi un ģimenes tiesības.* Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr. 1, 57. lpp.

²⁹ Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 157. lpp.

Civillikuma 599. pants norāda uz termiņu kā pēdējās gribas rīkojuma aprobežojuma atsevišķu veidu. Šā panta pirmā daļa nošķir termiņu no nosacījuma ar to, ka termiņa apzīmējums pēdējās gribas rīkojumā tikai atliek iespēju izlietot piešķirto mantojuma tiesību, savukārt nosacījums atliek pašu mantojuma tiesības spēku.³⁰ Tiesību praktiķi skaidrojuši, ka termiņš “ir mantojuma tiesību iestāšanās atlikšana līdz norādītam laika brīdim”,³¹ savukārt no nosacījuma iestāšanās vai neiestāšanās ir atkarīga pašas mantojuma tiesības rašanās un secīgi mantojuma iegūšana vai neiegūšana.³² Ja pēdējās gribas rīkojumā ietvertais termiņš neiestājas mantinieka vai legatāra dzīves laikā, tad atliktā mantojuma tiesība neiestājas un mantojums vai legāts nepāriet uz mirušā mantinieka vai legatāra mantiniekiem.

Pēdējās gribas rīkojumus var aprobežot arī ar dažādu pienākumu uzlikšanu, kas saskaņā ar CL 600. pantu dēvējami par uzlikumiem.³³ Piemēram, līgumiskajam mantiniekam uzlikti pienākumi – mantojuma atstājēju uzturēt, apgādāt, apsildīt telpas, kur viņa dzīvos, pavadīt pēdējā gaitā, piešķirt mantojuma atstājējas dēlam mūža dzīvokļa tiesības uz attiecīgu nekustamo īpašumu, kā arī pēc mantojuma atstājējas nāves nekustamo īpašumu turēt lietderīgi un sakoptu, saglabājot to nākamajām paaudzēm.³⁴ Citā piemērā testamentārajam mantiniekam novēlēts mantojums “ar noteikumu, ka viņš rūpēsies par viņu, sniegs nepieciešamo atbalstu, kā arī pēc nāves apglabās Jaunciema kapsētā, ievērojot visu civilo rituālu, kā arī nodrošinās kapavietas kārtīgu kopšanu”.³⁵ No šiem piemēriem iespējams secināt, ka uzlikumi var būt jāpilda kā mantojuma atstājēja dzīves laikā, tā arī pēc mantojuma atstājēja nāves. Turklāt uzlikumu izpilde var būt vērsta ne tikai pret mantojuma atstājēju, bet arī pret trešajām personām. Tiesību doktrīnā skaidrots, ka uzlikuma neizpildīšana aizskar kādas citas personas, t. i. ne mantinieka vai legatāra, intereses, kuras labā uzlikums pēdējās gribas rīkojumā ir noteikts. Tādējādi uzlikums ir nošķirams no nosacījuma tā šaurākā nozīmē. Turklāt tiesiskās sekas uzlikuma neizpildei ir atšķirīgas no nosacījuma (atliekoša nosacījuma) neizpildes.³⁶ Proti, uzlikums atšķirībā no nosacījuma nav šķērslis, lai mantojumu iegūtu, bet uzlikuma neizpildīšana var būt pamats, lai mantinieku vai legatāru, kā arī substitūtu vai pēcmantinieku atzītu par necienīgu un iegūto mantojumu vai legātu atprasītu, to atraujot, pamatojoties uz CL 824.–829. panta noteikumiem.³⁷

³⁰ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 222. lpp.

³¹ Krauze R., Gencs Z. 1997, 156. lpp.

³² Turpat, 148. lpp.

³³ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 364. lpp.

³⁴ Alūksnes rajona tiesas 16.09.2015. spriedums lietā Nr. C08054214. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/233901.pdf> [aplūkots 21.03.2022.].

³⁵ Rīgas apgabaltiesas 17.11.2015. spriedums lietā Nr. C04199313. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/249294.pdf> [aplūkots 21.03.2022.].

³⁶ Gusevs A. Uzlikuma juridiskās sekas pēdējās gribas rīkojumos. Jurists, 01.05.1937. Pieejams: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pa|issue:215214|article:DIVL59|query:atce%C4%BCo%-C5%A1s%20nosac%C4%ABjums%20atce%C4%BCo%C5%A1a%20nosac%C4%ABjuma%20> [aplūkots 23.03.2022.].

³⁷ Gencs Z. 2012, 363. lpp.; Krauze R., Gencs Z. 1997, 157. lpp.

Kopsavilkums

1. Pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumi var izpausties kā dažādu nosacījumu, termiņu un pienākumu jeb uzlikumu noteikšana testamentā vai mantojuma līgumā ieceltajam mantiniekam, legatāram, pirmmantiniekam, pēcmantiniekam, kā arī substitūtam.
2. Ja no nosacījuma iestāšanās vai neiestāšanās ir atkarīga pašas mantojuma tiesības rašanās un secīgi mantojuma iegūšana, tad termiņš tikai atliek iespēju izlietot piešķirto mantojuma tiesību, turklāt notikums, kas noteikti iestāsies, ir uzskatāms par termiņu, ne nosacījumu.
3. Uzlikums atšķirībā no nosacījuma nav šķērslis, lai mantojumu iegūtu, bet uzlikuma neizpildīšana var būt pamats, lai mantinieku atzītu par necienīgu un iegūto mantojumu atprasītu, to atraujot, pamatojoties uz CL 824.–829. panta noteikumiem.
4. Mantojuma atstājēja rīcības brīvība nosacījumu, kā arī citu pēdējās gribas rīkojumu aprobežojumu noteikšanā ir iespējama tiktāl, ciktāl tā nepārkāpj mantinieka vai legatāra personiskās tiesības – tiesības taisīt testamentu, tiesības atzīt un apstrīdēt paternitāti, tiesības adoptēt, tiesības laulāties un laulību šķirt, tiesības izvēlēties profesiju, tiesības izvēlēties dzīvesvietu, tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību u. c.
5. Civillikuma 588. panta otrais teikums, kas paredz teorētisku iespēju mantojuma atstājējam noteikt, ar kuru personu mantinieks vai legatārs var vai nevar noslēgt laulību, būtu uzskatāms par “mirušu” tiesību normu, jo tas praksē nebūtu piemērojams un ir neatbilstošs mūsdienu demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajai sistēmai. Lai izvairītos no situācijām, kad pēdējās gribas rīkojumā *a priori* tiek iekļauti šādi nederīgi nosacījumi, un sekmētu tiesisko noteiktību, CL 588. panta otrais teikums būtu jāizslēdz.